

Sevda Abbasova¹, Aysel Nəzərova²
**AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ ŞAĞIRDLƏRİN MƏTNİN TƏHLİLİ ÜZRƏ
BACARIQLARININ FORMALAŞDIRILMASI**

Rabitəli nitqin inkişafı Azərbaycan dili dərslərinin əsas vəzifələrindən biridir. Dərsləklərdə şagirdlərin nitq inkişafına birbaşa xidmət edən mətnlərdir. Nümunə üçün V sinfin sonunda şagirdin yiyələnəcəyi məzmun standartlarına diqqət edək: lüğətdən istifadə etməklə mətnə tanış olmayan sözlərin mənasını müəyyənləşdirir; mətni tələffüz qaydalarına uyğun oxuyur; mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir; mövzu ilə bağlı topladığı materialları ümumiləşdirir; mətnin tərkib hissələrini fərqləndirir. (1, s. 24-25)

Hazırda Azərbaycan dili fənn kurikulumuna əsasən dil dərslərində təqdimat və esse nitq inkişafı işinin əsas növləri hesab edilir. Lakin dərsləklə işləyərkən verilmiş mətni bütün şagirdlər tam olaraq başa düşmür, dərk etmir, əzbərləyir və sonradan təkrar etmir. Mətni başa düşmək və tam surətdə canlandırmaq üçün şagird analiz və sintezin elementar zehni əməliyyatlarını sərbəst yerinə yetirməli, öz düşüncə tərzinə nəzarət etməli və diqqətini konkret tapşırıq üzərində cəmləməyi bacarmalıdır.

VII və X sinifdə şagirdlərin yiyələnəcəyi təlim nəticələrinə nəzər salaq:
qurduğu plan əsasında mətnin hissələrini məntiqi cəhətdən əlaqələndirir (VII sinif).
mətnin hissələrini tezislər şəklində ifadə edir (X sinif). (1)

Göründüyü kimi, mətnlə əlaqədar standartların sadədən mürəkkəbə, asandan çətinə inkişaf etdirilərək reallaşdırılması nəzərdə tutulur.

Bunu ümumtəhsilin bütün pillələrində şagirdlər edə bilirlər. Bunun üçün bədii mətni başa düşməyə, qavramağa və təkrar istehsal etməyə kömək edəcək hərtərəfli mətn təhlili üzərində sistemli iş aparılmalıdır.

Azərbaycan dili fənninin məzmununda mətn xüsusi yer tutur. Bildiyimiz kimi, fənn kurikulumunda oxu və yazı məzmun xətləri üzrə standartlar mətn üzrə iş əsasında müəyyənləşdirilmişdir. Dərs prosesində şagirdin oxu və yazı bacarıqları birbaşa mətn üzərində müxtəlif xarakterli işlər vasitəsilə formalaşdırılır. Bəs mətn nə deməkdir? Bu anlayışı qısaca izah edək:

Mətn – eyni fikir və mövzu ətrafında birləşmiş cümlələr məcmusudur. Mətnə həm cümlələrin leksik bağlılığı, həm də qrammatik bağlılığı olur. Mətn ən böyük nitq vahididir. Mətn yalnız ünsiyyət prosesində yaranan və mövcud olan nitq vahididir. Mətn - böyük və ya kiçik həcmdə bitkin məzmunu və bu məzmunu təqdim edən formaya malik şifahi və ya yazılı işarələr sistemidir.

Azərbaycan dili dərslərində şagirdlər müəyyən həcmdə müxtəlif xarakterli və üsluba malik mətnlər oxuyur, özləri də esse, inşaa, hekayə kimi yazı növlərində mətn tərtib edirlər. Dərsləklərdə verilmiş mətnlər nəqli-təsviri, nəqli-mühakiməvi, təsviri-mühakiməvi xarakterdədir. Mətn üzərində aparılan iş tək-cə şagirdlərinin rabitəli nitqinin inkişafına təkan vermir, həm də onların dünyagörüşünün və erudisiyasının genişlənməsinə səbəb olur.

Şagirdlərdə mətnin təhlili bacarıqlarını inkişaf etdirmək, onun səmərəli yol və üsullarını seçmək dili tədris edən məllimin əsas vəzifələrindən biridir. Bu vəzifəni yerinə yetirmək üçün şagirdlərin şifahi və yazılı nitqini inkişaf etdirmək, onlara mətnlə işləmək bacarığı aşılamaq, lüğət fondunun zənginləşdirilməsi, dünyagörüşünün genişləndirilməsi kimi tapşırıqlar nəzərdə tutulmalıdır.

Hazırda Azərbaycan dili dərslərində mətn əsas didaktik vahiddir. Buna görə ibtidai siniflərdən başlayaraq mətnlər üzərində məqsədyönlü iş aparılmalı, onların yaradılmasına diqqət yetirilməlidir. Adətən, uşaqlar nəzəriyyədən xəbərsiz mətn qururlar, onun qurulma qanunlarını kortəbii şəkildə dərk edirlər. Bütün mətnlər onların qurulması üçün universal qaydalara əsaslanır.

Azərbaycan dili dərslərində şagirdlərin mətnlərin qurulması nümunələri haqqında güclü biliyə malik olmaları şərtilə, bu bilikləri dərinləşdirir, müxtəlif növ və üslubda mətnlər tərtib etmək üçün lazımı bacarıq və vərdisləri inkişaf etdirilir.

Mətn üzərində işin səmərəliliyi tədris materialının təqdimatı üçün üsul və vasitələrin düzgün seçilməsindən və hazırlıqdan asılıdır.

Mətn nitqin inkişafı üçün əsas kimi götürülür.

Hal-hazırda mətn ən vacib linqvistik kateqoriyalardan biri kimi tanınır, çünki ünsiyyət prosesində dil sistemi təcrid olunmuş bir cümlədə deyil, müxtəlif növ və məqsədli mətnlərdə həyata keçirilir. Azərbaycan dilinin tədrisinin kommunikativ istiqaməti mətnin formalaşması qanunlarını dərk etmək üçün mətni müstəqil öyrənmə obyektinə kimi məhz mətnə yönəldir. Mətn əsas kommunikativ vahid statusu almış və onu yaratmaq bacarığı öyrənmənin son məqsədi kimi irəli sürülmüşdür.

Metodiki ədəbiyyatlarda məktəbdə mətnin yaradılmasının texniki tərəfinin kifayət qədər öyrədilmədiyi haqlı olaraq qeyd olunur. Adətən məktəblilər heç bir nəzəri biliyi olmadan mətn qururlar, onun qurulma qanunlarını kortəbii şəkildə dərk edirlər. Bununla belə, bütün mətnlər onların qurulması üçün universal qaydalara əsaslanır. Təlimin ilkin mərhələsindən başlayaraq şagirdləri bu qaydalarla tanış etmək lazımdır. Mətn linqvistikasının tədrisi sistemli və məqsədyönlü olmalıdır. Bu, şagirdin bütün təhsil fəaliyyəti boyunca mətn qurmaq qaydalarını intuitiv olaraq axtardığı və öyrəndiyi vəziyyəti istisna etmək üçün lazımdır.

¹ADPU-nun dosenti

²ADPU_nun magistrantı

Linqvistik və metodik ədəbiyyatda mətn anlayışının müxtəlif şərhələrinə rast gəlmək olar. Mətn termini iki fərqli cəhətdən izah edilir: Bir tərəfdən, mətn mənaca tam olan, bir neçə, adətən beş və ya altı cümlədən ibarət hər hansı bir ifadədir, digər tərəfdən, mətn ədəbi əsər kimi ola bilər (roman, hekayə, əfsanə, dastan, nağıl, poema və s., eləcə də kommunikativ davranışı düzəldən istənilən formada əsər – bəyanat, hesabat, ərizə, şikayət, məhkəmə iddiası və s.)

Ona görə də istənilən mətn, eləcə də onun müxtəlifliyi semantik məzmunla dil formasının vəhdətidir. O, linqvistik mənaların müəyyən ardıcılığını həyata keçirir, konkret məlumatları ehtiva edir.

Tanınmış metodist alimlərin fikrincə, mətn anlayışını müəyyənləşdirərkən bütün mətnlərə xas olan xüsusiyyətlərdən çıxış etmək lazımdır və aşağıdakıları istinad edir: 1) informativlik; 2) məzmun və struktur tamlığı; 3) məruzəyə müəllifin münasibətinin ifadəsi (müəllif münasibəti). (3, 4, 5, 6)

Tədqiqatçı alimlər yuxarıda qeyd olunan əlamətlər əsasında mətnə “semantik-struktur tamlığı və müəllifin mesajı müəyyən münasibəti ilə seçiyən yazılı mesaj kimi müəyyən edirlər. Sintaktik olaraq mətn mənaca və leksik və qrammatik vasitələrin köməyi ilə əlaqəli cümlələr toplusudur. (6, 8, 9)

Bəzi tədqiqatlarda mətn anlayışı müəyyən edilərkən aşağıdakı cəhətlər nəzərə alınır. Psixolinqvist İ.R.Qalperinə görə, “mətn dolğunluğa malik, yazılı sənəd şəklində obyektivləşən, bu sənədin növünə uyğun olaraq ədəbi işlənmiş, başlıqdan ibarət olan nitq-yaradıcılıq prosesinin əsəridir. Müxtəlif leksik, qrammatik, məntiqi, üslubi əlaqə növləri ilə birləşən, müəyyən məqsədyönlülük və pragmatik quruluşa malik olan bir sıra xüsusi vahidlərdir. (14)

Bu tərifdən belə çıxır ki, mətn kağız üzərində sabitlənmiş şifahi nitq kimi deyil, bütövlük (tematik vəhdət), əlaqəlilik (tərkib hissələrinin leksik və qrammatik cəhətdən birləşməsi) kimi parametrlərə malik olan nitq yaradıcılığının xüsusi bir növü kimi başa düşülməlidir.

İ. Qalperinə görə mətn dilçiliyinin kateqoriyası kimi “informativlik” termini iki mənada işlədilir: a) ümumi qəbul olunmuş mənada b) termin kimi. İlk növbədə informasiya dedikdə bütün növ məlumatlar nəzərdə tutulur. Informasiya bir cümlədə, cümlələr birliyinə və yaxud mətnə ötürülə bilər. Bu mənada informasiya ideyalarla, fikirlərlə ötürülmək istənilən icmarıqlarla bağlı olur [3, 26]. Informasiya termininin ikinci mənası isə kommunikasiya məsələlərini öyrənərkən üzə çıxır. Bu terminin istifadəsinə o zaman üstünlük verilir ki, predmetlər, əşyalar, hadisələr, münasibətlər haqqında yeni bir məlumat verilir, yaxud qəbul edilir. (14, s.26)

Mətnin müxtəlif şərhələrini təhlil etdikdən sonra belə nəticəyə gəlmək olar ki, mətn şifahi və ya yazılı formada nitq fəaliyyətinin nəticəsidir. Mövzu vəhdətinə, nisbi dolğunluğa, daxili quruluşa, sintaktik kompozisiya və məntiqə malikdir. O, dilin funksionallığını, onun sintaksisinin, lüğətinin və üslubunun qanunauyğunluqlarını həyata keçirir. Mətn həmişə bu və ya digər üsluba - elmi, publisistik, danışiq, gündəlik və s. malikdir.

Nitq əsərinin iki tərəfi var - ifadə planı və məzmun planı, linqvistik əlamət kimi mətnin hər iki tərəfi bir-biri ilə bağlıdır və bir-birindən asılıdır. Buradan belə çıxır ki, Azərbaycan dili dərslərində şagirdlərin diqqətini mətnin qurulması mexanizmlərinə, onun vahid, ardıcıl və inteqral nitq işi kimi yaratmaq yollarına cəlb etmək lazımdır. Mətn müstəqil tədris vahidi, tədqiqat obyektini kimi çıxış etməlidir, öz quruluş nümunələri ilə bir dil və nitqi təmsil etməlidir, aşağı səviyyəli vahidlərin fəaliyyətini müşahidə etmək üçün bir kontekst kimi deyil: cümlələr, ifadələr və sözlərlə ifadə olunmalıdır.

Elmi-metodiki ədəbiyyatda mətnin aşağıdakı xüsusiyyətləri müəyyən edilir: ahəngdarlıq, bütövlük, məlumatlılıq, yerləşdirmə, məntiq, hazırlıq (yazılı), tamlıq, modallıq və situasiya. Bu xüsusiyyətləri qısaca xarakterizə edək. Ən vacib xüsusiyyətlər əlaqə və bütövlükdür.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz müəlliflər hesab edirlər ki, mətnin əsas kateqoriyası bağlılıqdır. Onların fikrincə, “mətn ən yüksək kommunikativ vahiddir, semantik təcridliyə və tamlığa meyillidir, onun əsas xüsusiyyəti mətnin müxtəlif səviyyələrində və fərqli əlaqələr toplusunda özünü göstərən ahəngdarlıqdır”.(3,4,5,6)

Mətnin bağlılığı cümlələri təşkil edən elementlərin uyğunluğudur. Məlumatlılıq yalnız mətnə xasdır və onun əsas xüsusiyyətidir. Tamamlanmış hər hansı mətnin məzmununu məlumatdır. O, faktlar, hadisələr, proseslər haqqında mesajı ehtiva edir, müəllifin bu hadisələr, faktlar arasındakı əlaqəni başa düşdüyünü ortaya qoyur. Beləliklə, mətn məzmunundan asılı olaraq xüsusi qaydalara uyğun zaman və məkanda aşkarlanan faktların müəyyən ardıcılığını çatdırır.(3)

Mətnin əsas təyinedici xüsusiyyəti inkişafdır. Yazılı mətn vizual qavrayış üçün nəzərdə tutulmuşdur, buna görə də oxucu üçün mümkün qədər aydın şəkildə təqdim edilməlidir. Mətn adətən az və ya çox əhəmiyyətli hissələrə bölünür, onun hissələrinin müəyyən daxili (semantik), xarici (linqvistik) və konstruktiv (struktur) əlaqəsinin mövcudluğunu nəzərdə tutur. Öz strukturunda mətn qrammatik cəhətdən təşkil edilir, mürəkkəb strukturları genişləndirir və açıq qrammatika qaydalarına uyğun olaraq davam edir.

Şagirdlərin yazı işlərindəki müxtəlif çatışmazlıqlar bu mürəkkəb əqli fəaliyyətin xüsusiyyətlərini əks etdirir. Şagird əsərlərindəki çatışmazlıqların səbəblərindən biri də özünə nəzarətin olmaması, yaratdığı mətni oxucu tərəfindən qavranılması baxımından dəyərləndirə bilməməsidir. Təəssüf ki, məktəb təcrübəsində yazının təkmilləşdirilməsi və redaktə edilməsi kimi vacib məqamlar nəzərdən qaçırılır.

Bildiyiniz kimi, mətnin mövzusu və əsas ideyası var. Bu anlayışların hər ikisi mətni məhdudlaşdırır və ona tamlıq bəxş edir. Onlar təkcə oxucunun diqqətini, düşüncəsinin perspektivli təqdimatına yönəldən siqnallar deyil, həm də təqdimat üçün çərçivə yaradır.

Mətni başa düşmək, onu dərk etmək onun məzmununu mənimsəmək deyil, “nə üçün, hansı məqsədlə yaradılıb, müəllif onu hansı məqsədlə yaratmağa cəhd edib” kimi suallarına cavab vermək deməkdir. Buna əsasən istənilən mətnin modallığı var. Modallıq mürəkkəb və çoxşaxəli anlayışdır. Cümlənin məzmununu iki əsas modal mənənin - real və qeyri-realın

ziddiyyətini nəzərdə tutan reallığa uyğun da ola bilər və ya uyğun gəlməyə də bilər. Modallığı ifadə edən əsas vasitə əhval-ruhiyyə kateqoriyasıdır: bu da indikativ, şərti arzuolunan və həvəsləndirici, cümlənin predikativ əsası ilə sıx bağlıdır.

Modal mənalarla natiqin və ya yazıçının xəbər verdiyi şeyə münasibətini ehtiva edən bütün mənalar da daxildir. Bunlar müxtəlif linqvistik vasitələrlə ötürülən subyektiv - modal mənalarlardır: intonasiya, xüsusi sintaktik konstruksiyalar, söz sırası, ünsürlər, giriş sözlər və s. Müxtəlif təzahürlərdə modallıq kateqoriyası nitqin tipoloji strukturunun tərtibində mühüm rol oynayır.

Qrammatik strukturların öyrənilməsinə bu yanaşmanın dəyəri ondan ibarətdir ki, o, məzmununda formaya başlayır və ardıcıl mətnlərə məcburi daxil olmağı tələb edir. Əlaqəli mətnlər müəyyən qrammatik kateqoriyaların fəaliyyətini genişləndirməyə imkan verir, dildaxili sistem əlaqələri və nitq fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərinin qarşılıqlı şərtlənməsini göstərir ki, bu da şagirdlərlə işləməkdə vacibdir.

Mətnlərin köməyi ilə şifahi ünsiyyət həyata keçirilir, buna görə də şagirdlər şifahi ünsiyyət prosesində mətn yaratmaq və qavramaq bacarığına sahib olmalıdırlar. Tədqiqatçı K.Nəhmətova bu bacarığı “insan intellektinin və onun ehtiyacının ayrılmaz xüsusiyyəti” adlandırır. (6) Bu mühüm nəticə bizi inandırır ki, mətn şagirdlərə Azərbaycan dilinin tədrisinin əsas kommunikativ vahidinə çevrilməlidir.

Rabitəli mətnin təşkili vasitələri haqqında qısaca şərh verək: Rabitəli mətni təşkil etməyin vasitələrini üç qrupa bölmək olar: leksik, morfoloji və sintaktik. Onların arasında ən çox yayılan leksik vasitələrdir. Bunlara leksik və tək köklü təkrar, sinonim və antonimik əvəzetmə daxildir. (6) Leksik təkrar eyni sözün mətn boyu təkrarlanmasında həyata keçirilir. Ardıcıl nitq axınında təkrar edildikdə, sonrakı cümlədə özbaşına heç bir söz deyil, yalnız müəyyən semantik yük daşıyan və məntiqi vurgu ilə vurğulanan söz alınır. Bunu aşağıdakı mətnin nümunəsi ilə izah edirik.

MÜBARİZ

2010-cu ilin qızmar yay günləri idi. Mübariz hərbi hissədə, düşmənlə üzbəüz səngərdə durmuşdu. Üzünü işğal olunmuş kəndlərə, sakit-sakit baxan dağlara tutub saatlarla seyr edir, qəlbi odsuz-ocaqsız yanırdı. Düşmən *xanimanları* viran qoymuş, yüz minlərlə in sanı yurd-yuvasından didərgin salmışdı. Hələ bu azmış kimi, gəlib torpaqlarımız da səngər qurmuşdu. Mübarizi yandıran da elə bu idi.

O, gündüzlər bu hala birtəhər dözürdü. Dostlarıyla, əsgərləriylə başı qarışırdı. Amma gecə düşəndə, *illah* da, səngərdə olanda dünya başına fırlanırdı. Ona elə gəlirdi ki, Xocalı hadisəsi elə indicə baş verir. Qulağına vay-şivən səsləri gəlirdi. Telejurnalist Çingiz Mustafayevin Xocalı faciəsindən çəkdiyi görüntülər gözləri önündən getmirdi. Qəhrəman jurnalistin hönkürtüsü, “çək!” deyən ağlar səsi qulaqlarında cingildəyirdi.

Yox, yetər daha! Bu mənfurların dərşini vermək lazımdır. Dərəni xəlvət görüb bəy olmaq istəyənlər gərək bilsinlər ki, bu dərələrin yiyəsi var, bəyi var... Bu səngəri aşıb yetmişə metr o tərəfə adlaya bilsə, düşmənin səngərində olacaqdı. Çətini o səngərə salamat çatmaqdı. Ölməyə nə var?!. Başını səngərdən qaldır, tuş gələcəksən *snayper* gülləsinə. Bu, canına qəsd etmək kimi bir iş olardı. O isə *qazilik* edib şəhidlik şərbətini başına çəkmək istəyirdi. (2, s. 13)

Mətn rabitəsinin sintaktik ünsiyyət vasitələri haqqında qısaca şərh verək. Mətnə sintaktik ünsiyyət vasitələrinə giriş sözləri, cümlədəki söz sırası, eyni tipli cümlələr daxildir. Müasir linqvistik ədəbiyyatda əksər müəlliflər beş əsas nitq üslubunu ayırd edirlər: bədii, publisistik, elmi, rəsmi işgüzar (kitab üslubları) və danışiq tərz. Üslubların təsnifatı şərtidir. Fərdi üslublar müxtəlif dərəcədə bir-birinə yaxındır. Deməli, elmi üslub rəsmi işgüzar üsluba, publisistik üslub rəsmi işgüzar üsluba nisbətən bədii üsluba daha yaxındır.

Funksional üslublar arasında qarşılıqlı əlaqə və interpenetrasiya əlaqələri mövcuddur. Lakin onlar bir-birindən fikrin ifadə xarakteri, linqvistik vasitələr və digər xüsusiyyətlərinə görə fərqlənirlər.

Funksional nitq üslublarının linqvistik xüsusiyyətləri əsasən üst-üstə düşür, çünki dilin üslub sistemi insan fəaliyyətinin eyni sferalarına xidmət edir. Bu vəziyyət metodoloji məqsədlər üçün çox vacibdir.

Qeyd edək ki, mətn təhlilinin bir çox növləri var: linqvistik, leksik, üslubi, ədəbi. Sonuncuya lirik əsərin təhlili və nəsr əsərinin təhlili də daxildir. Bütöv təhlillə yanaşı, bir epizodun təhlili, qəhrəmanın xarakteristikası, qəhrəmanların qrup xüsusiyyətləri, iki qəhrəmanın müqayisəli xüsusiyyətləri, bədii detalın (portret, mənzərə) təhlili kimi təhlil növlərini ayırmaq olar.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, bütün bu təhlil növlərini şagirdlərə öyrətmək lazımdır. Eyni zamanda unutmamaq olar ki, təhlilin vəzifəsi təkcə bundan ibarət deyil. Ədəbi əsəri hissə-hissə və xüsusi olaraq təhlil etmək və əsas ideyanı anlamaq mühümdür. Bədii mətnin dərinə oxunması və təhlil üçün əsas tələb onun şərtidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (I - XI siniflər) Bakı 2013, 135 s
2. Azərbaycan dili. Ümumtəhsil məktəblərinin 7-ci sinfi üçün dərslik/ Bakı. 2014, 176 s) (s. 13)
3. Abdullayev K.M. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. Bakı: Maarif, 1998, 284 s.
4. Cavadov Ə. Mətn və cümlədə sözlərin sırası// Azərbaycan SSR EAMI-nin xəbərləri: Ədəbiyyat, dil və incəsənət seriyası. Bakı, 1973, №4, s. 37-65
5. Mətn və onun tipləri. <http://www.tipii.edu.az/az/article/238-matn-va-onuntiplari>
6. Məmmədov A.Y. Mətn yaranmasında formal əlaqə vasitələri sistemi. Bakı: Elm, 2001, 144s.
7. Müxtəlif təlim metodlarının müqayisəli xarakteristikası. <http://www.tipii.edu.az/az/article/316-muxtalif-talim-metodlarinin-muqayisali> xarakteristikası
8. Nəhmətova K. Yazı üzrə işlərin təşkili metodikası. Bakı, 2020, 98 s.
9. Nəhmətova Könül. Esse yazı işinin təşkili metodikası / “Kurikulum”, 2020, №2, səh. 57-65
10. Oxu təlimi (Müəllimlər üçün vəsait). <http://www.tipii.edu.az/az/article/374-oxutalimi-muallimlar-ucun-vasait>
11. Oxuyub-anlama strategiyaları. <http://www.tipii.edu.az/az/article/288-oxuyub-anlama-strategiyalari>
12. Sinkveynin təbii məqamları və nümunələri. <http://www.tipii.edu.az/az/article/237-sinkveynin-tatbiqi-maqamlari-va-numunalar>

13. Sözlü-məntiqi təfəkkürün inkişaf səviyyəsinin tədqiqi üçün "Artıq sözü tapın". metodikasi <http://www.tipii.edu.az/article/364-sozlu-mantiqi-tafakkurun-inkisafsaviyyasinin-tadqiqi-ucun-artiq-sozu-tapin-quot-metodikasi>

Rus dilində

14. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва: Наука, 1981, 138 с.

DEVELOPING STUDENTS' TEXT ANALYSIS SKILLS IN AZERBAIJAN LANGUAGE LESSONS

Summary

The text occupies a special place in the content of the subject of the Azerbaijani language. In the subject curriculum, the standards for reading and writing content lines are determined on the basis of work on the text. Students' reading and writing skills are formed through creative works directly on the text. Text is the result of speech activity in oral or written form. The text has thematic unity, relative completeness, internal structure, syntactic composition and logic.

The text is always in one or another style - scientific, journalistic, colloquial, everyday, etc. In Azerbaijani language classes, students read a certain amount of texts of different nature and style, and they themselves compose texts in writing types such as essays, essays, and stories. Texts given in the textbooks are narrative-descriptive, narrative-judgmental, descriptive-judgmental in nature.

All these issues are extensively explained and justified in the article.

Key words: Azerbaijani language lessons, educational process, text analysis, communicative speech, written and oral text.

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ АНАЛИЗА ТЕКСТА У СТУДЕНТОВ НА УРОКАХ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

Текст занимает особое место в содержании предмета азербайджанского языка. В учебном плане по предмету нормы чтения и письма содержательных строк определяются на основе работы над текстом. Навыки чтения и письма учащихся формируются посредством творческой работы непосредственно над текстом. Текст – это результат речевой деятельности в устной или письменной форме. Текст обладает тематическим единством, относительной завершенностью, внутренней структурой, синтаксическим составом и логикой.

Текст всегда в том или ином стиле - научном, публицистическом, разговорном, бытовом и т.д. На занятиях по азербайджанскому языку учащиеся читают определенное количество текстов разного характера и стиля, а сами составляют тексты в письменных видах типа эссе, очерки и рассказы. Тексты, данные в учебниках, носят повествовательно-описательный, повествовательно-оценочный, описательно-оценочный характер.

Ключевые слова: уроки азербайджанского языка, учебный процесс, анализ текста, коммуникативная речь, письменный и устный текст.

RƏYÇİ: dos. E.Vəliyeva